

THE SANCTUARY IN MISHKOVA NIVA AREA NEAR MALKO TARNOVO – SERVANT OF MANY LORDS

Diana Radojnova, diana_radojnova@abv.bg

University "Prof. Dr. Asen Zlatarov" -Bourgas, Bulgaria

Abstract: The sanctuary in the area Mishkova Niva near the town of Malko Tarnovo is an ancient object of our cultural heritage. For many years the site is inaccessible because it falls behind the border enclosure, in the "nobody" area between Bulgaria and Turkey. However, the site is present with bizarre legends in the local complex of folk narratives. It has been studied by several archaeological expeditions, "adorned" by Laitsi with exotic and modernist stories of fantasy-type, and today it is fully accessible for visits by ordinary and pilgrimage tourists. Many legends turn it into one of the big prides, but also the great care of the Malkotrnovska municipality.

Keywords: Thracian Sanctuary, Folklore Legends, Divine Presence, Secrets and Mysteries, Tangible and Digital Heritage

СВЕТИЛИЩЕТО В МЕСТНОСТТА МИШКОВА НИВА КРАЙ МАЛКО ТЪРНОВО – СЛУГА НА МНОГО ГОСПОДАРИ

Диана Радойнова, diana_radojnova@abv.bg

Университет „Проф. д-р Асен Златаров“ - Бургас, България

Резюме: Светилището в местността Мишкова нива край градчето Малко Търново е древен обект на нашето културно наследство. Дълги години обектът е недостъпен, защото попада зад граничното заграждение, в „ничията“ зона между България и Турция. Обектът обаче присъства с причудливи легенди в местния комплекс от фолклорни наративи. Проучван е от няколко археологически експедиции, „доукрасяван“ от лаици с екзотични и модернистични истории от фентъзи-тип, а днес е напълно достъпен за посещения от страна на обикновени и поклоннически туристи. Много легенди го превръщат в една от големите гордости, но и големите грижи на Малкотърновска община.

Ключови думи: Тракийско светилище, фолклорни легенди, божествено присъствие, тайни и загадки, материално и дигитално наследство

Българската културна история все по-често през последните десетилетия търси свои релации с наследството на траките, останало по нашите земи. Това е напълно естествено, като се има предвид високата и напълно заслужена котируемост на това наследство в световен план по отношение показателите уникалност, естетика, древност. В настоящия текст ще бъдат изследвани механизмите не просто на разкриване и правене достъпни на тракийски култови археологически обекти, а често неосъзнатата работа на колективното съзнание за тяхното сакрализиране и мистифициране.

Най-известният и ценен от археологическа гледна точка комплекс край град Малко Търново е свързаната двойка обекти на Мишкова нива и Градището. И двата се намират до границата с Турция, по времето на социализма са зад граничните ограждения. На Мишкова нива е разположено тракийско светилище, част от сложен археологически комплекс в рамките на който влизат още няколко археологически обекта сред които още една куполна гробница, крепост, укрепена римска вила и древни рудници. Първото научно споменаване на култовия комплекс е направено от Карел Шкорпил във втората част на монографията му „Описание на старините в Черноморската област“. Шкорпил описва наличието на доста солиден зид, опасващ светилището Мишкова нива с диаметър около 26 метра. Някои от каменните артефакти са с надписи на старогръцки и Шкорпил прави и публикува техни скици в публикацията си (Shkorpil, 1926). В южната част на Мишкова нива се издига монументален градеж с външен диаметър 25 м и височина 1,80 м., изграден от 3 реда блокове от бял мрамор с местен произход. Те оформят куполна гробница, състояща се от покрит дромос с вход откъм юг и кръгла куполна камера, разположени в още два концентрични каменни кръга. Входът е бил маркиран с триъгълен фронтон, украсен с щит, копие и две разтворени длани, който днес е пренесен в двора на Малкотърновския музей. При западната стена на дромоса е открито правоъгълно помещение, което е изградено с ломени гранитни камъни, с материал и техника, които са различна от тази на гробницата. От същите ломени гранитни камъни е изграден вътрешен каменен кръг, който огражда големи гранитни плочи – останки на разрушен долмен.

В обекта са открити мраморни жертвеници, посветени на бог Аполон Аулариок, надпис, посветен на Херакъл и оброчни плочки с изображения на тракийския конник, съхранявани също в музея на град Малко Търново. Според археолозите и историците съоръжението в Мишкова нива е култово място, което вероятно в древността, около средата на II хил. пр. Хр е било мегалитен паметник-долмен, и което по-късно, при интензивното разработване на близките железни рудници, е прераснало в светилище. Именно тогава останките от долмена и оградата му са станали място за прослава на обожествен прародител-херой (, затова сега археолозите го определят като хероон), и са били включени в свещено оградено пространство (теменос), в което вече е бил почитан бог Аполон. Светилището е използвано до края на античността – IV-VI в. сл. Хр. (Delev and Karayotov, 1982, pp. 46-47).

Към археологическия комплекс принадлежи и крепостта на връх Голямото градище (най-високият връх в българска Странджа – 710 м надморска височина), която е била римска наблюдателница и убежище на охранителите на региона до и през римския период. Крепостната стена е изградена от различни по размер и форма ломени камъни, плътно подредени без спойка. Дебелината на стената е около 1.20 – 1.30 м. На терена, заеман от градежа, все още могат да се забележат парчета от тухли и металургична шлага. Ограденото от крепостната стена пространство е с диаметър около 100 м, където все още личат останки от жилищни и работни помещения. На около 30 м югозападно от най-високата точка на върха са запазени скални изсичания във формата на ями, които свидетелстват, че на това място е функционирало скално светилище (вероятно през II – началото на I хил. пр. Хр.), което по-късно е било включено в територията на крепостта. Специално този обект не е проучван от археолози. Именно между двата археологически обекта – Мишкова нива и Градището, в седлото между върховете Голямо и Малко Градище, през последните десетилетия започва локализирането на обект, който се свързва с куп мистични твърдения, запазени първоначално от няколко публикации. Знае се, че през пролетта на 1981 г. започват изследване и разкопки на няколко от тунелите в старите римски мини на мястото, инициирани от тогавашната Държавна сигурност и

покровителствани от дъщерята на първия секретар на БКП, Людмила Живкова. Те траят само няколко месеца. В тях като археолог-специалист участва единствено много младият тогава Иля Прокопов. Но, общо взето, според официалните твърдения, никакви съществени находки не се откриват, макар и малкото намерени артефакти – предмети от миньорския бит, мистериозно да изчезват по-късно.

През 1989 г. излиза книгата на Красимира Стоянова, журналист и племенничка на Ванга, в която е първото художествено описание на хипотетичната случка с посочването на мястото от пророчицата, посещението му и фантастичното светване на скалата и появата на холограма с две мъжки фигури (Stoianova, 1989, pp. 122-125). Едната от фигурите Стоянова описва като подобна на египетски фараон. В книгата обаче Стоянова никъде не споменава Бастет, нито казва Ванга да е споменавала. Тя потвърждава отсъствието на какъвто и да било намек от страна на Ванга и на участниците в събитието за връзка между мястото и египетската митология и в частност – с божеството Бастет почти 40 години по-късно – във филма „Загадките на Странджа“ в рубриката „Ничия земя“, заснет през 2018 г. от NOVA телевизия с автор Даниела Тренчева и режисьор Камен Рачков (youtube.com/watch?v=n1MwTqiHq8c). Шест години по-късно участникът в експедицията и представител на ДС Кръстьо Мутафчиев също описва случката на скалата (Mutavchiev, 1995, pp. 49-50). Именно той, след осем години в затвора, където е изпратен по обвинения за злоупотреби с държавни средства от фонда „Културно-историческо наследство“, и тежко заболяване, дава старт на съвременната митология, свързана с Бастет. Той публикува книга, в която твърди, че на уреченото място е гробницата на „божеството Бастет, жената с котешка глава“ и че планът на цялата „гробница“ е земно отражение на съзвездие Цецфей, откъдето, според него, са дошли създалите живота на Земята разумни същества (Mutavchiev, 1995, pp. 6-8). Тук непременно трябва да спомена, че когато правих първите си теренни проучвания на фолклорните предания на Малкотърновския регион през 1986 г. никой, подчертавам, абсолютно никой от местните хора, не възпроизведе каквато и да е легенда, свързана с Египет, Ванга, Бастет и пр.

Онова, което местните твърдят във връзка с местността, беше възпроизвеждане на местни предания за т.нар. огнени кросна – светещи обекти в небето, които, според странджанските поверия, представляват проявления на почитани локални светци (защото излизат от покровителствани от тях аязми) и което добросъвестно съм описала в книгата си „Феномените на Странджа“ (Radoinova, 1999, p. 84).

Впоследствие, след публикуването на двете книги, цялата местност обрасва с новопородени поверия. Едно от тях е, че това е „прокълнато място“, където не бива да се ходи и нищо не бива да се пипа“ (Baleva, 2012, p. 81). Че това е иновация, може да се съди от оставените през XIX в. от Шкорпил свидетелства, че „от храма произлизат много мраморни камъни (повече от 70), пренесени в Малко Търново за разни постройки, особено за църквата и други обществени здания“ (Shkorpil, 1926, p. 71). Свързването на древни митове и съвременни „тайнства“ посочва местността и като предпочитано място за посещение от извънземни (Baleva, 2012, p. 82). Най-устойчив и придобил вече почти „официален“ статут е псевдо-митът за базирането в мястото на гробница на богиня Бастет. Сравнително по-интелигентни митотворци, осъзнаващи абсурдността на твърдението за гробница на божество, (една от атрибутивните характеристики на божествата във всички религиозни системи е тяхното безсмъртие), модифицират мита в малко по-„достоверен“ – че на мястото е погребана египетска принцеса с маска на котка върху лицето.

Днес, след падането на тоталитаризма и разграждането на граничните съоръжения, тези места са общодостъпни. Двете местности са обект на усилено туристическо посещение. Правят се и организирани екскурзии от цяла България. До светилището в Мишкова нива дори има прекаран еднолентов асфалтов път. До връх Градището води черен път, който донякъде може да бъде изкачен с високопроходима техника. За да не се заблудят „поклонниците“, има и табели, указващи към „Бастет“. Често различни неоезически и неоезотерични общности правят всевъзможни ритуали за пречистване, поклонничество и отдаване почит на Бастет от „посветени“.

На мястото, където е правила проучвания първата експедиция от 1981 г., сега има оформен скален „олтар“ на Бастет, на който има наредени кичозни статуетки или плоски изображения на котки: дървени, пластмасови, текстилни, оставени очевидно от „поклонниците“. Намират се и оставени плодове, които са „жертвоприношения“ на нео-езичниците за Богинята-майка.

Всички тези елементи се спояват в колективното съзнание в единен конгломерат от мито-фантастични и псевдо-исторични елементи, чийто носещи семиотеми се оказват: топос – гробница – божество / принцеса – котка – свещенодействие. Ако се замислим, ще видим, че всеки един от тези елементи, ако и да е съвременен изфабрикуван, всъщност има своите корени в древни митологични представи и архетипи на колективното съзнание.

Топосът, където се локализира свещеното присъствие, не е произволно избран. Той е край малко и рядко посещавано населено място, в планината (свързвана във всички световни митологии с убежище на сакралните сили и божествата – срв. Олимп, Синай, където Мойсей получил 10-те Божии заповеди и т.н.), до реално съществуващи, но запустяли археологически обекти – развалини от минали исторически периоди, т.е. подхранващи идеята за историческа приемственост на цивилизационно равнище. На всичкото отгоре тези места дълго време са били недостъпни и практически забранена територия, поради разположението им в граничната зона. Затова са и тайнствени и обвеяни в мистика, като всяко забранено нещо. "Световната планина" е семантично тъждествена на световното дърво и като него тя е триделна: върхът ѝ принадлежи на божествата, а подножието ѝ е царство на смъртта, в средата ѝ е мястото на човешкия род¹ (Eliade, 1995, p. 121), ("Mifa narodov mira", 1987: p. 311).

Гробницата/гробът също са топоси, свързани с различни култове още от древността. Те са места, където се демонстрира една от най-фундаменталните бинарни опозиции в културата – опозицията живот-

¹ ("Mifa narodov mira", 1987: p. 311). // [Мифы народов мира. 1987. Т. I – А- К. Москва. Изд. Советская энциклопедия, стр. 311.]

смърт и където плътското преминава в безплътно, физическото – в духовно.

Гробницата в древността и специално в тракийската митология била тъждествена на утробата на Майката-Земя и на Великата Богиня-Майка (Kurag, 1993, p. 40). Богинята/принцесата също са част от праиндоевропейската триада на основните архетипни цивилизационни персонажи. В праиндоевропейската древност царете винаги са и жреци, т.е. сакрални посредници между света на боговете и света на хората, те са наместници на божествата в профанния свят и чрез тях божествената воля снизхожда към тълпата. В случая обаче съвсем не е случайно, че гробницата се приписва на женски персонажи – богиня Бастет или принцеса. Известно е, че върховно божество на траките е била именно Великата Богиня-Майка в нейния амбивалентен аспект: господарка на живота и смъртта. А принцесата, особено в приказничната фолклорна проза е семантично тъждествена на усвоената територия, на царственото право да се владее дадена земя. Неслучайно в приказките на европейските народи често срещан сюжетен елемент е юнакът, който заедно с ръката на принцесата получава и половината или цялото царство.

Котката бездруго е заимствана от „египтизацията“ на цялата мистифицирана история. Знае се, че наистина тя е била свещено животно в Египет, което впрочем е лесно обяснимо: имало години, когато пълчищата мишки опустошавали почти цялата събрана оризова реколтата и обричали хората на глад, затова именно там била опитомена котката, която се превърнала в безценен помощник на домакинствата. Точно затова и Бастет била почитана в зоо-антропоморфен облик на богиня-котка и се смятала за покровителка на плодородието, благополучието и майчинството. Котката била и свещено животно на бог Сет, а също и на Изида, въобще на „Лунните богини“, на тъмнината и бидейки свързана с Луната, тя символизирала бременните жени и растежа на плода в утробата (Kurag, 1993, p. 98).

Всички тези елементи от нео-митологичния пъзел обаче се свързват с едно основно целеполагане – легитимиране свещеността на топоса чрез „обосновки“ на множество нива. Местността бездруго е

била осмисляна като свещена още в тракийската древност – иначе не биха били построени там светилища.

За нуждите на съвременната колективна престижност е необходимо обаче мястото не просто да бъде исторически ценно, а извънисторично свещено, не просто уникално, а мистично-сакрално. И тези цели се постигат с всички средства, в т.ч. и със съвременни неопаганистични и конспиративни теории от типа на лелящи чинии и извънземно присъствие. Наследството се разполага в координатната система на съвременните колективни ценности, защото очевидно историческата му аксиология не е достатъчна на общността.

Туристическият бизнес охотно се възползва от тези процеси, особено на конкретното място, което, за разлика от други обекти, разположени на други места в България, дълго време не е било особено интересна дестинация. И се задействат вече описани от други изследователи културни процеси.

Първо, генерира се „подходящо историческо минало“ (Hobsbawm, 1983, p. 8). Древен Египет е безспорен лидер в списъка с цивилизации, претендиращи за старинност и богата култура, дали цивилизационен тласък на човечеството. Тъй като една от „видяните“ фигури в скалата от участниците в мистичното събитие е напомняла египетски фараон, то „пътеката“ от Странджа към Египет е прекарана от Мутафчиев и утъпкана от създателите на легендарни наративи. Освен това се намира авторитетна, харизматична, провиденческа фигура като Ванга, която да „обоснове“ претенциите на мястото за уникалност и „специалност“. Бидейки почти сакрализирана в българските колективни представи, нейното име „потвърждава“ статута на топоса и го „инициира“ като свещен.

Второ, създават се „въображаеми места“ (Selwyn, 1996, p. 16). Те са въображаеми не чрез отсъствие на конкретен локус, а чрез натоварването им с някаква продукция на колективното въображение. В случая обаче тази продукция, макар и въображаема, доста „натежава“ върху реалното ни културно наследство. През 2014 г. Община Малко Търново успява да включи светилището в местността Мишкова нива в

програмата „Седемте най-застрашени“ за 2014 г. на Europa Nostra като един от най-застрашените паметници в Европа.

Целият археологически комплекс е обявен за застрашен паметник от изключително значение за науката. Местоположението му го прави практически неохраняем. Набезите на иманяри и търсачи на силни усещания, привлечени от надеждата да намерят съкровище или да преживеят мистични прозрения, са изключително реални опасности. Същевременно е необходима реставрация – и на светилището, и на останките от култовия комплекс на Голямото Градище, защото във вида, в който са, не може да бъде оценена тяхната стойност и уникалност. Частичните реставрации на камерата и дромоса на гробницата на Мишкова нива и общото оформяне на района около храма, са абсолютно недостатъчни, а за съжаление, средства за цялостна реставрация, не са налични и такава няма и до момента.

В духа на темата на настоящата конференция обаче бих си позволила да изтъкна и още една вопиюща необходимост – от професионално направено дигитално презентирание на истинския произход, „авторство“ и стойност на обекта. Единственият професионално направен филм, в който за коментар са поканени доказани учени и музейни специалисти от страната и региона, е вече споменатият филм на Нова телевизия с автор Даниела Тренчева, но той проучва преди всичко мненията на участниците в първата експедиция от 1981 г. по отношение на инцидента или по-скоро прецедента със светването на скалата и появата на мистериозните фигури. Инак до настоящия момент в интернет-пространството се тиражират статии и видеоматериали, които могат да бъдат определени или като пошлост или като небивалици. Материалът напр., показващ възстановка на тракийски обред в светилището под наслов „Мишкова нива: ако не си посветен, не влизай“ е имал над 17 000 показвания. Други публикации предъкват до отмала лъжата за гробницата на Бастет – богинята-котка (срв. напр. <https://drumivdumi.com>. „Много близо до светилището се намира връх Голямо градище – най-високият в българската част на Странджа, в чието подножие се намират останките на тракийска

крепост, все още непроучена. Малко по-надолу от върха е и предполагаемата гробница на египетската богиня Бастет“.

Впрочем реакцията на по-ориентираните в историята коментиращи блогъри е красноречива: „Как може тези прости хора да изказват непосветеното си мнение за нещо, за което те си нямат и идея?“. „Много повърхностно!“, „Доста тъпо“, „Срам!“ и т.н. Именно тази реакция, както и тълпите туристи, изкачващи върлите нагорнища към двата обекта, заредени преди всичко с усещането, че се докосват до нещо мистично, без въобще да се интересуват от тяхната историчност, според мен, правят абсолютно належащо дигиталното представяне на светилището в Мишкова нива и обектите на и под Голямото Градище в светлината на науката. Легендарните наративи и нео-паганистичните култове без друго са интересни и забавни, но все пак е добре да се отдаде дължимото и на реалната археологическа и историческа стойност на обектите. А отпратките към Египет, освен дето привличат иманяри, са не само неверни, но и вредни, защото са мистификация на реалното ни културно наследство от траките.

Според много авторитетни учени тракийските археологически комплекси край Малко Търново имат преди всичко изключително културно значение, а знанията за тях трябва да помогнат на обществото да осъзнае значимостта им, за да се отнася българската общественост с необходимия респект и грижи към тях.

LITERATURE (ЛИТЕРАТУРА)

- Baleva, S., (2012).** Svetilishteto v mestnostta Mishkova niva – fokus na drevna i savremenna sakralna mitologia (in Bulgarian). In: Etnos i sakralna geografia. Sofia, Bulgaria. IK Rod Publisher, pp. 80-86. / [Балева 2012: Балева, Силвия. 2012. Светилището в местността Мишкова нива – фокус на древна и съвременна сакрална митология. – В: Етнос и сакрална география. София. ИК Род, с. 80-86.]
- Delev, P., Karayotov. I., (1982).** Arheologicheski razkopki v mestnostta Mishkova niva kraj Malko Turnovo (in Bulgarian). AOP, Mihaylovgrad, Bulgaria, BAS Publisher, pp. 46-47. / [Делев, Карайотов 1982: Делев, Петър, Иван Карайотов 1982. Археологически разкопки в местността Мишкова нива край Малко Търново. АОР през 1981 г. Михайловград. Изд. на БАН, 46-47.]
- Eliade, M., (1995).** Traktat po istoria na religiite (in Bulgarian). Sofia, Bulgaria, Lik Publisher. / [Елиаде, Мирча. 1995. Трактат по история на религиите. София. Изд. Лик.]

- Hobsbawm, E., (1983).** Introduction. In: The invention of Tradition. Cambridge. Cambridge University Press. Hobsbawm, E., T. Ranger, eds.
- Kupar, J. K., (1993).** Enciklopedia na tradicionnite simboli (in Bulgarian). Sofia, Bulgaria, Petar Beron Publisher. / [Купър, Дж. К. 1993. Енциклопедия на традиционните символи. София. Изд. Петър Берон.]
- “Mifa narodov mira” (in Russian). (1987).** Mifa narodov mira (in Russian), T.I. – A. – K. Moscow, Russia. Sovetskaia enciklopedia Publisher. / [Мифы народов мира. 1987. Т. I – А-К. Москва. Изд. Советская энциклопедия.]
- Mutavchiev, K., (1995).** Homo sapiens za prozhoda na Homo sapiens. Chast I – Istoricheska spravka (in Bulgarian). Sofia, Bulgaria. Gutoranov Publisher. / [Мутафчиев 1995: Мутафчиев, Кръстьо. 1995. Homo sapiens за произхода на Homo sapiens . Част I – Историческа справка. София. Изд. Гуторанов.]
- Radoinova, D. (1999).** Fenomenite na Strandza (in Bulgarian). Sofia, Bulgaria. Sv. Kliment Ohridski Publisher. / [Радойнова 1999: Радойнова, Диана. 1999. Феномените на Странджа. София. Изд. Св. Климент Охридски.]
- Selwyn, T., (1996).** Introduction. In: The Tourist Image. Myths and Myth Making in Tourism. New York. John Willey. T. Selwyn ed.
- Shkorpil, K. (1926).** Opisanie na starinite v Chernomorskata oblast. Chast II – Svetilishta i pametnici s izobrajanie na konnici (in Bulgarian). Sofia, Bulgaria. / [Шкорпил 1926: Шкорпил, Карел. 1926. Описание на старините в Черноморската област, Част II – Светилища и паметници с изображение на конници. София.]
- Stoianova, K. (1989).** Vanga (in Bulgarian). Sofia, Bulgaria. Balgarski pisatel Publisher. / [Стоянова 1989: Стоянова, Красимира. 1989. Ванга. София. Изд. Български писател.]

DIANA RADOINOVA

Professor, Ph.D. of historical Sciences,
University "Prof. Dr. Asen Zlatarov "-Bourgas, Bulgaria

AUTHOR` DATA WERE PUBLISHED ACCORDING GDPR RULES OF THE JOURNAL